

Н.І. Пінчук,
нотаріус,
пошукувач Академії адвокатури України
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

Використання методу словесного портрета в практиці діяльності нотаріуса

Ключові слова: *нотаріальна діяльність, словесний портрет, паспорт, фотокартка.*

Потреба у встановленні особи може виникати з різних причин, що виникають в суспільній практиці. В практиці роботи правоохоронних органів така потреба виникає в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, в зв'язку з розшуком особи, в разі перевірки документів, що посвідчують особу, під час здійснення експертного ототожнення особи за фотознімком й в інших доволі частих випадках. Нотаріус вчиняє низку нотаріальних дій, виконання котрих зумовлює потребу обов'язкового встановлення ним особи. Так, відповідно до положень ст. 80 Закону України "Про нотаріат", нотаріус на прохання громадянина посвідчує факт, що громадянин є живим. Згідно з вимогами ст. 81, нотаріус на прохання громадянина посвідчує факт перебування його в певному місці, а згідно з положеннями ст. 82 нотаріус на прохання громадянина посвідчує його тотожність на підставі зображення на фотокартці, поданій громадянином. Посвідчення таких юридичних фактів має для відповідного громадянина й інших осіб юридичне значення, а їх встановлення зумовлює настання певних юридичних наслідків і сприяє виникненню, припиненню чи продовженню реалізації суб'єктивних прав та обов'язків громадян.

Відповідно п. 13 "Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України" при вчиненні нотаріальних дій нотаріуси встановлюють особу учасників цивільних правовідносин, які особисто звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Установлення особи здійснюється за паспортом або іншими документами, які унеможливають будь-які сумніви щодо особи громадянина (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення водія, посвідчення інваліда чи учасника Великої вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи особи тощо). Про спосіб установлення особи нотаріусом робиться відповідний запис у реєстрі нотаріальних дій [3]. Всі перелічені документи містять фотокартку особи, вивчаючи й оцінюючи яку нотаріус і робить свій висновок щодо тотожності особи пред'явника документа.

Тому цілком обгрунтовано фахівці зазначають, що посвідчення факту тотожності громадянина на підставі зображення на фотокартці, дедалі частіше трапляються в

нотаріальній практиці. Беручи людину на роботу, деякі організації вимагають у разі надсилання документів разом з фотокартками поштою такого нотаріального посвідчення, бо посадові особи цих організацій позбавлені можливостей безпосередньо впевнитися на підставі фотокартки в тотожності особи, яка надіслала документи. Така необхідність виникає з вступом до деяких вищих навчальних закладів, а також це буває необхідним для вчинення дій за кордоном, коли виникає сумнів щодо тотожності особи, яка претендує на спадщину, що відкрилася за кордоном, на підставі документів претендента на спадок. На підтвердження факту тотожності громадянина за зображенням на фотокартці видається свідоцтво [5, 270]. Отже, оформленню такого свідоцтва повинно передувати особисте здійснення нотаріусом ототожнення особи. В таких випадках нотаріус повинен встановити особу за ознаками її зовнішності, котрі він сприймає безпосередньо під час вчинення нотаріальної дії. Проте і в процесі вчинення інших нотаріальних дій нотаріус також здійснює ототожнення особи за ознаками зовнішності з метою перевірки належності документів, котрі посвідчують особу, саме конкретному громадянину, який звернувся до нотаріуса за наданням нотаріальної послуги. В цих випадках встановлення особи громадянина здійснюється нотаріусом на підставі оцінки ним ознак зовнішності людини. Відбувається процес порівняння ознак зовнішності особи, що звернулася безпосередньо до нотаріуса, з ознаками, які відображені у фотокартці в документі, що посвідчує цю особу.

Закономірно встановлено, що кожна людина має індивідуальну, неповторну зовнішність. Не дивлячись на зміни протягом всього життя (людина зростає, старіє, хворіє, звертається до послуг косметологів тощо), риси його зовнішнього обліку залишаються відносно стійкими. Певна змінність зовнішності не перешкоджає її використанню у криміналістичній практиці, оскільки відомі закономірності трансформації зовнішнього вигляду людини. Людину ототожнюють за ознаками зовнішності,

щоб встановити її особистість. Базуючись на даних анатомії, антропології, судової медицини та ряду інших наук, а також на узагальненнях практики розслідування злочинів, криміналістика сформувала цю самостійну галузь, котра вивчає закономірності відображення ознак зовнішності людини різноманітними носіями інформації, розробляє рекомендації з застосування техніко-криміналістичних засобів й методів з метою збирання, дослідження та використання даних про зовнішній облік людини у боротьбі зі злочинністю.

В нотаріальній практиці це має значення тоді, коли здійснюється ототожнення особи громадянина за фотокарткою в паспорті чи іншому документі, а сама фотокартка виготовлена і вклеєна до документа багато років тому. Так, наприклад, при вчиненні правочину громадянин Ч. надав нотаріусу паспорт громадянина України як документ, що посвідчує його особу. Нотаріус звернув увагу на те, що зовнішній вигляд громадянина, який звернувся за наданням нотаріальної послуги, і вигляд особи, зображеної на фотокартці в паспорті, мають істотні розбіжності. На цій підставі у вчиненні правочину було відмовлено. Наступного дня громадянин Ч. разом з паспортом надав нотаріусу інші документи, зокрема, посвідчення водія, пенсійне посвідчення та декілька власних фотознімків, виготовлених приблизно на час вклеювання останньої фотокартки в паспорт. На додаток до цього він пояснив, що вже після вклеювання фотокартки в паспорт він мав тяжку травму і значно схуд, що й стало причиною змін у зовнішньому вигляді. Зіставивши основні риси обличчя на фотознімках в документах та любительських фотокартках із зовнішністю особи Ч., нотаріус зробив висновок про її тотожність і вчинив відповідні нотаріальні дії.

Зовнішність людини складається з сукупності елементів, частин, деталей зовнішньої будови голови, обличчя, тулуба й кінцівок людини, що характеризують їх ознаки і визначаються особливостями анатомічної будови та функціями організму. Ознака — відрізняльна риса, особливість,

що характеризує окремий елемент, деталь, їх сукупність або зовнішність людини в цілому. Ідентифікаційна цінність ознак зовнішності є різною, вона визначається як відносною сталістю ознаки, так і частотністю. Найбільше значення мають анатомічні ознаки, що базуються на кістково-хрящовій основі голови, обличчя. З них особливу цінність мають ознаки, що трапляються не часто, наприклад, дуже великий ніс, маленьке підборіддя, глибоко розташовані очі тощо.

В разі словесної фіксації, а для нотаріуса — у випадку оцінки ним ознак зовнішності подумки, керуються правилами, що формують методику “словесного портрета”. Словесний портрет — це криміналістичний метод описування зовнішності людини з використанням єдиних термінів, що здійснюється за певною системою. Правила описування за методом словесного портрета базуються на взаємопов’язаних принципах системності й повноти і зводяться до такого. Спочатку фіксують ознаки, що характеризують загальнофізичні елементи зовнішності: стать, вік, етноантропологічний тип, зріст, статуру, а потім — анатомічні ознаки окремих частин тіла й елементів і лише після того — функціональні ознаки й супутні предмети. В окремих наукових джерелах пропонують визначати таку зовнішню ознаку особи як національність, котру відносять до загальнофізичних елементів [1, 339].

Здійснюючи ототожнення особи під час вчинення нотаріальних дій, нотаріус піддає оцінці ознаки зовнішності людини, використовуючи при цьому загальні положення словесного портрета як методу габітоскопії. Продуктивне використання цього методу має на увазі не тільки володіння його термінологією, а й уміння збирати інформацію щодо ознак зовнішності, знання закономірностей збереження та зміни такої інформації, можливість її відтворення, уміння оцінити вірогідність або, навпаки, ненадійність цієї інформації. В зв’язку з цим О.М. Зінін цілком слушно підкреслює, що на якість відтворення портретної інформації впливають безпосередній і опосеред-

кований характер відображення мисленого образу, форма його відображення. Це вимагає високої кваліфікації від людини, котра складає таке суб’єктивне відображення ознак зовнішності [2, 24].

Спостереження нотаріусом ознак зовнішності з метою ідентифікації особи повинно задовольняти окремим вимогам, що зумовлюють досягнення позитивного результату. До таких вимог ми відносимо:

- навмисний характер спостереження, тобто здійснення його для розв’язання чітко визначеного завдання — ідентифікації особи;
- планомірність здійснення спостереження, що повинно відповідати правилам словесного портрета та забезпечувати системність спостереження, виключати ймовірні прогалини, забезпечувати фіксацію найбільш суттєвого, важливого із ознак особи, які спостерігає нотаріус;
- цілеспрямованість передбачає зосередження уваги на конкретних і найбільш суттєвих ознаках особи, вибірково відібраних для розв’язання головного завдання;
- систематичність спостереження як одна з важливих умов означає потребу не одиночного, а багаторазового сприйняття особи.

Лише таке спостереження здатне дати нотаріусу цінну і цілісну інформацію щодо розв’язання завдань з ідентифікації особи.

Насамперед варто знати, що здійснюючи ототожнення особи, нотаріус завжди проводить порівняльне дослідження зовнішнього вигляду особи громадянина, що звернувся за наданням нотаріальної послуги, із особою цього громадянина, що зображена на фотокартці в документі, який посвідчує його особу або тотожність якого відповідає зображенню на фотокартці, що й посвідчується нотаріусом у відповідності до ст. 82 Закону “Про нотаріат”. Для досягнення цієї мети нотаріус повинен застосувати загальні методи порівняльного дослідження, враховуючи при цьому, що це не способи виявлення і фіксації властивостей об’єктів, а криміналістичні засоби виявлен-

ня наявності або відсутності однойменних і рівнозначних ознак одночасно на обох порівнюваних об'єктах. Тотожність між об'єктами встановлюється нотаріусом на етапі оцінки ним результатів порівняння.

Ефективність ототожнення особи залежить від ідентифікаційної значущості (інформативності) ознак, які бере до уваги нотаріус. Ступінь придатності таких ознак визначається наявністю або відсутністю достатньої кількості відображених в об'єкті ідентифікаційних ознак.

Процес порівняльного аналізу здійснюють послідовно від загальних ознак до окремих. Спочатку звертають увагу на загальні ознаки об'єктів, такі як стать, раса, вік, статура тощо, котрі в сукупності складають групову характеристику індивіда. І тільки в разі позитивного результату нотаріус переходить до другої стадії порівняння — розглядає ознаки, що відображають особливості конкретної людини, виокремлюють її з групи людей за загальними властивостями. Результати порівняння однойменних ознак оцінюють за наявністю між ними подібностей, збіжностей та відмінностей.

Подібності і збіжності стосуються окремих ознак зовнішності, а не загальних ознак, як, наприклад, не можна вважати збіжностями подібність за статтю, расою, віком, котрі не є окремими особливостями певної людини. Подібності в загальних ознаках можуть мати досить великі групи людей, але тільки достатня кількість окремих ознак зовнішності дає підстави для висновку щодо встановлення унікальної сукупності ознак, достатніх для ототожнення особи.

У разі оцінки відмінностей треба враховувати, що у будь-якої особи виникають зміни в часі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Тому об'єктивно різняться між со-

бою не тільки різні об'єкти і їх зображення, але й різні зображення завідомо одного й того ж об'єкта. Наприклад, зовнішність кожної особи до певної міри змінюється з віком, на неї впливають кліматичні й екологічні процеси, хвороби, травми, емоційні стани, рід занять тощо. Фотографічні зображення тієї самої людини, навіть виконані в одному фотопавільйоні з проміжками у фотозйомці обов'язково будуть різнитися за розташуванням голови, станом міміки, зачіскою тощо. Якщо ж фотозйомку здійснено з великими інтервалами, то до цих відмінностей додадуться зміни в контурах обличчя, в контурах межі росту волосся, різниця в формі рота, повік, носа та інших елементів зовнішності [4, 350-351]. Різні умови, зокрема, інтенсивність, напрямок, колір освітлення під час фотозйомки матимуть прояв у відмінностях в зображенні окремих ознак зовнішності людини.

Нотаріусу треба вміти відрізнити суттєві відмінності в ознаках зовнішності від несуттєвих. Останні відображають зміни стану об'єкта в часі й різницю в умовах фіксації ознак зовнішності і тому не можуть заперечувати тотожність особи за зображенням на фотознімку. Наприклад, при порівнянні зовнішності особи громадянина і його зображення на фотознімку істотними відмінностями треба вважати наявність зализин на зображенні у фотознімку і відсутність таких зализин у особи, яка звернулася до нотаріуса. В разі наявності сумнівів щодо тотожності особи ці питання нотаріус може з'ясувати, поставивши відповідні запитання громадянину.

Зазначене підкреслює значимість використання методу словесного портрета для розв'язання завдань, що виникають в нотаріальній практиці.

Список літератури:

1. *Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. — М.: НОРМА ИНФРА-М, 1999. — 990 с.
2. *Зинин А.М.* Внешность человека в криминалистике (субъективные изображения). Учебное пособие. — М.: ЭКЦ МВД России, 1995. — 102 с.

3. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Затверджена Міністерством юстиції України від 3 березня 2004 р., № 20/5.
4. Медико-криміналістическая идентификация / Под общ. ред. В.В. Томилина. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. — 472 с.
5. *Ридзівська Л.К., Пасічник С.Г.* Нотаріат в Україні. Навч. посіб. — 2-е вид. стер. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 528 с.

РЕЗЮМЕ

В статті аналізуються можливості використання нотаріусом в своїй роботі криміналістическої габитоскопії і метода словесного портрета.

SUMMARY

The application of criminalistic habitoscopy and method of verbal portrait in the work of public notary are analyzed in this article.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 05.02.08